

**ВИЗНАЧЕННЯ ВІДПОВІДНОСТІ ГАЛУЗІ ПОШТОВОГО ЗВ'ЯЗКУ
ОСНОВНИМ ПРИНЦИПАМ РИНКОВИХ ВІДНОСИН****DETERMINATION OF CORRESPONDENCE BRANCHES
OF POSTAL COMMUNICATION TO CARDINAL PRINCIPLE OF MARKET RELATIONS**

Анотація. Надається оцінка стану розвитку ринкових відносин у світовій галузі поштового зв'язку. Визначається відповідність економіки галузі принципам ринкових відносин щодо свободи вибору видів і форм діяльності та рівноправності суб'єктів господарювання, що надають послуги поштового зв'язку.

Summary. Given evaluation to condition of development of market relations in global branch of post communication. Conformity of economy of branch to principles of market relations} concerning freedom of a choice of kinds and forms of activity and equality of the subjects giving services of post communication is defined.

Від розвитку поштового зв'язку (ПЗ) залежить економічний та соціальний прогрес суспільства, досконалість процесу виробництва та життєдіяльності людей. Ефекти удосконалення поштової системи знаходять своє відображення в економії часу робітників, зниженні їх фізичних та психологічних навантажень, зростанні доступу до інформації, покращенні управління тощо. ПЗ, за своєю суттю, є дистрибутивною мережею, розвиток якої відкриває нові ринки та сприяє зростанню виробництва і споживання.

Розвиток світової галузі ПЗ координується у межах Всесвітнього поштового союзу (ВПС). Останній конгрес ВПС (1999 р., Пекін) схвалив 36 резолюцій загального характеру, які чинять вплив на майбутнє ПЗ. Серед найбільш значимих слід відзначити резолюції про міжнародне законодавство в області торгівлі послугами, співробітництво ВПС-СОТ, поновлення Контактного комітету між ВПС і Міжнародним митним комітетом, програму якості служби на 2000-2004 рр., політику розвитку людських ресурсів, стандарти якості поштової служби (щодо універсальної служби), відношення з клієнтурою, політику і стратегію в області поштової безпеки, діяльність ВПС з технічної допомоги та розвиток міжнародних поштових фінансових служб. На конгресі також була прийнята стратегія ВПС, що передбачає досягнення 6 основних цілей: універсальна поштова служба, якість послуг у міжнародній поштовій мережі, економічна життєздатність міжнародної поштової мережі, поштові ринки та продукти, реформи та розвиток пошти, спільне виробництво та взаємодія між основними зацікавленими сторонами.

Набутий досвід розвитку суспільств в умовах ринкової економіки довів свої переваги перед іншими її різновидами, тому досягнення зазначених цілей безпосередньо залежить від розвитку ринкових відносин у галузі.

У науковій літературі накопичено великий досвід у дослідженні ринкових відносин (див. наприклад [1-6]). У той же час впровадженню та поширенню ринкових відносин у галузі ПЗ у науковій літературі приділяється недостатня увага. Зокрема, відсутні публікації щодо оцінки стану розвитку ринкових відносин у галузі. У зв'язку з цим метою даної статті є визначення відповідності економіки галузі основним принципам ринкових відносин.

Ринкові відносини – це система економічних взаємозв'язків між людьми, що охоплюють процеси виробництва, розподілу, обміну та споживання. Ринок є складним механізмом функціонування економіки, заснованим на використанні різноманітних форм власності, товаро-грошових зв'язків і фінансово-кредитної системи.

В минулому галузь ПЗ у світовій економіці характеризувалася умовами господарювання, які стримували розвиток ринкових відносин, це було обумовлено моносуб'єктною системою господарювання, орієнтованою на використання єдиної державної власності; надмірною регламентацією виробничо-економічних процесів на макрорівні; обмеженням економічних свобод господарювання на мікрорівні.

Проведене реформування галузі дозволило формально ліквідувати зазначені обмеження, й у теперішній час актуального значення набуває створення умов, що забезпечують подальше впровадження ринкових відносин. Такі умови можна розділити на дві групи. Перша – пов'язана з уведенням загальних умов господарювання, що забезпечують ринкові зв'язки. Друга група факторів

включає систему заходів, пов'язаних з розробкою галузевого правового законодавства і прийняттям відповідних економічних положень щодо впровадження ринкових відносин.

Основним завданням ринкових перетворень у галузі ПЗ є створення конкурентного середовища діяльності підприємств усіх форм власності. З метою формування ринкових відносин у світі провадиться процес роздержавлення і приватизації підприємств ПЗ. При цьому поштові адміністрації керуються законодавчими актами з питань власності, роздержавлення і приватизації.

Аналіз публікацій, присвячених дослідженню ринкових відносин, дозволяє виділити наступні принципи функціонування ринку [1-6]:

1. Свобода вибору видів і форм діяльності та рівноправність ринкових суб'єктів.
2. Загальність ринку.
3. Саморегулювання діяльності та свобода ціноутворення.
4. Договірні відносини.
5. Самофінансування.
6. Децентралізація управління та самостійність.
7. Економічна відповідальність.
8. Державне регулювання.
9. Конкуренція та механізми соціального захисту.

Хоча ринкова економіка і багатозначне поняття, все-таки головною її ознакою можна виділити – це принцип свободи господарської діяльності. Він декларує право кожного суб'єкта господарювання обирати для себе довільні вид і форму економічної діяльності, крім заборонених законом, через їхню суспільну небезпеку.

До суб'єктів господарювання прийнято відносити усіх, хто самостійно приймає рішення, планує і реалізує у сфері економічної діяльності практичні заходи.

Під видами економічної діяльності розуміють виробництво різноманітних видів продукції (товарів), надання послуг.

Свобода вибору видів діяльності обмежується законом, що забороняє тільки ті види економічної і господарської діяльності, які становлять реальну небезпеку життю та свободам людей, суспільній стабільності, суперечать нормам моралі. Усе інше повинно бути дозволене у різних формах діяльності.

При цьому, економічні права кожного суб'єкта ринку повинні бути адекватними для всіх суб'єктів. Природно, що рівноправність підприємств з різними формами власності не слід сприймати як абсолютну рівність. Різні форми власності мимоволі створюють різні виробничі й економічні можливості. До того ж не раціонально мати однакові правила, скажімо, оподаткування, для підприємств з великим і малим колективом та приватних підприємців.

Мова йде про те, щоб не створювати “особливих” умов спеціального режиму сприяння за ознакою форми власності, ставлячи у вигідне положення одну з них і у не вигідне іншу. По суті, це передумова чесної конкуренції між різними формами власності.

Свобода вибору видів діяльності у галузі ПЗ порушується у країнах, де запроваджено інститут надання суб'єктам господарювання виключних прав на надання послуг ПЗ. Ці права надаються, або лише одному суб'єкту, що призводить до штучної монополізації видів діяльності, частіш за все з боку держави, або лише тим суб'єктам, які надають універсальні послуги. В останньому випадку мова йде про резервування видів діяльності, метою якого є повсюдне надання універсальних послуг.

Як показав виконаний нами аналіз анкетування Адміністрацій зв'язку [7], станом на 2002 р. абсолютне резервування застосовувалось лише Мальтою, а абсолютна штучна монополія створена у 10 країнах – Афганістані, Боснії та Герцеговині, Ботсвані, Лівії, Мальдіві, Сейшельських островах, Панамі, Свазіленд, Сирії та Уругваї, при цьому у Боснії та Герцеговині й Ботсвані вона не поширюється на сектор кур'єрської доставки (табл. 1).

Крім того, обмежена кількість секторів ПЗ підлягає резервуванню в 30,2% країн світу, а штучній монополізації – у 43,9%, при цьому найбільш закритим є сектор письмової кореспонденції (27% і 40,1% відповідно), далі йдуть сектори знаків поштової оплати (5,66%, 10,1%), фінансових послуг (1,9%, 4,4%) і пакетів (4,4%, 1,9%). У двох країнах зарезервовано сектор товарів поштою.

Таблиця 1 – Резервування та штучна монополізація у галузі ПЗ

Сектор ПЗ	Кількість країн, що застосовують резервування	% від загальної кількості країн	Кількість країн, що застосовують штучну монополізацію	% від загальної кількості країн *
1	2	3	4	5
Усі сектори ПЗ	1	0,7	10	6,5 (6,5)
Обмежена кількість секторів ПЗ, усього	68	44,2	71	46,1 (42,2)
у т.ч.: - у секторі письмової кореспонденції, усього	37	24,0	61	39,6 (37,0)
у т.ч. вагою до - 100 г	0	0	1	0,7 (0,7)
- 200 г	2	1,3	2	1,3 (0,7)
- 250 г	3	2,0	0	0
- 350 г	11	7,1	4	2,6 (2,0)
- 500 г	3	2,0	1	0,7 (0,7)
- 1 кг	1	0,7	4	2,6 (1,3)
- 2 кг	6	3,9	9	5,8 (4,6)
- у секторі пакетів, усього	12	7,8	3	2,6 (2,6)
у т.ч. вагою до - 350 г	2	1,3	0	0
- 500 г	0	0	0	0
- 1 кг	5	3,3	1	0,7 (0,7)
- 2 кг	4	2,6	1	0,7 (0,7)
- 10 кг	0	0	0	0
- 30 кг	0	0	1	0,7 (0,7)
- у секторі фінансових послуг, усього	5	3,3	7	4,6 (3,9)
у т.ч. - грошові перекази	3	2,0	5	3,3 (2,6)
- виплата пенсій	0	0	1	0,7 (0,7)
- жиро	0	0	1	0,7 (0,7)
- у секторі знаків поштової оплати, усього	11	7,1	15	9,7 (7,1)
у т.ч. - уведення в обіг поштових марок	8	5,2	13	8,4 (7,1)
- філателія	0	0	2	1,3 (0,7)
- у секторі прийому теле- та радіограм, усього	1	0,7	2	1,3 (1,3)
у т.ч. - телеграм	1	0,7	1	0,7 (0,7)
- радіограм	0	0	1	0,7 (0,7)
- у секторі товари поштою	2	1,3	0	0

Україна належить до групи країн де застосовується резервування у секторах:

- письмової кореспонденції вагою до 350 г (з 1 січня 2005 р. гранична маса знижується до 50 грамів);

- фінансових послуг (виплата пенсій);

- знаків поштової оплати (уведення в обіг поштових марок, філателія).

Загалом, за нашими підрахунками одним з двох вищерозглянутих способів принцип свободи вибору видів діяльності у галузі ПЗ порушується у трьох чвертях країн світу.

* У дужках дані щодо країн, які застосовують штучну монополізацію для підприємств з державною формою власності

У секторах ПЗ вільних від регулювання шляхом надання виключних прав, згідно з господарським законодавством більшості країн світу, суб'єкти господарювання за умов реєстрації мають право у будь-якій формі та без обмежень здійснювати самостійно будь-який вид діяльності, що не суперечить чинному законодавству. При цьому існують законодавчо закріплені особливості здійснення окремих видів діяльності – одержання дозволів і проходження процедур ліцензування.

Як свідчить виконаний нами за даними [7] аналіз національних поштових операторів (табл. 2), вони функціонують у вигляді держаних установ (29,0% від загальної кількості підприємств), державних підприємств (20,0%), державних корпорацій (23,2%), акціонерних товариств (11,6%), ТОВ (12,9%), приватних підприємств (1,9%), приватних корпорацій (2,8%) та холдінгових компаній (0,7%).

Таким чином, у галузі переважає державна форма власності, на основі якої функціонують 91,0% підприємств. Діяльність лише 5,2% операторів заснована на приватній формі власності, а ще 3,9% – на змішаній. Більшість (53,9%) державних підприємств утворені як унітарні, а більшість (62,5%) приватних – як корпоративні.

Найпоширенішою формою діяльності унітарних державних підприємства є установи. Корпоративні ж державні підприємства функціонують у формі корпорацій (55,4%), ТОВ (24,6%), АТ (18,5%) та асоціацій (1,5%).

Приватні корпоративні підприємства діють у формі корпорацій (80,0%) та холдінгів (20,0%)

Підприємства зі змішаною формою власності функціонують у вигляді корпорацій, АТ та ТОВ.

Як свідчить виконаний нами аналіз (табл. 3), в Україні оператори ПЗ функціонують у вигляді держаних установ (14,3% від загальної кількості підприємств), державних підприємств (42,9%), ТОВ (28,6%) та ЗАТ (14,3%).

Таблиця 2 – Форми діяльності у світовій галузі ПЗ

Види підприємств	Кількість підприємств	% від загальної кількості
Державні, усього	141	91,0
у т.ч. - унітарні, усього	76	53,9
у т.ч. – установи	45	59,2
- підприємства	31	40,8
- корпоративні, усього	65	46,1
у т.ч. - корпорації	36	55,4
у т.ч. – ТОВ	2	5,6
- АТ	3	8,3
- ТОВ	16	24,6
- АТ	12	18,5
- асоціації	1	1,5
Приватні, усього	8	5,2
у т.ч. - унітарні підприємства	3	37,5
- корпоративні, усього	5	62,5
у т.ч. – корпорації	4	80,0
- холдінгові компанії	1	20,0
Корпоративні змішані, усього:	6	3,9
у т.ч. – корпорації	2	33,3
у т.ч. ТОВ	1	50,0
- АТ	3	50,0
- ТОВ	1	16,7

Таким чином, державні оператори функціонують лише в унітарних формах, а приватні – у корпоративних. Найпоширенішою формою діяльності державних операторів є унітарні підприємства (75%), а приватних – ТОВ (66,7%). Статус національного оператора та відповідні виключні права на здійснення певних видів діяльності у галузі ПЗ належать підприємству з державною формою власності. Непропорційні розміри операторів обумовлюють належність більшої частки ринку послуг ПЗ підприємствам з державною формою власності.

Проаналізована різноманітність форм діяльності свідчить про наявність певної свободи операторів ПЗ у їх виборі.

Таблиця 3 – Форми діяльності у галузі ПЗ в Україні

Види підприємств	Кількість підприємств	% від загальної кількості
Унітарні державні, усього	4	57,1
у т.ч. - установи	1	25,0
- підприємства	3	75,0
Корпоративні приватні, усього	3	42,9
у т.ч. - ТОВ	2	66,7
- ЗАТ	1	33,3

Стан забезпечення рівноправності операторів ПЗ із різними формами власності можна визначити шляхом порівняння їх часток у загальній кількості операторів, яким надано виключні монополні права на здійснення діяльності з надання послуг. Як свідчить виконаний нами відповідний аналіз (табл. 1, 2 та 4) частка національних операторів з державною формою власності у світі становить 91,0%, а їх частка у загальній кількості операторів, яким надано виключні монополні права – 87,1%. При цьому відсоток державних підприємств, яким надано виключні права на основі штучної монополізації у різних секторах ПЗ коливається від 83,3 до 100%.

Таблиця 4 – Надання виключних прав суб'єктам різної форми власності

Сектор ПЗ	Кількість та відсоток підприємств, яким надано виключні права на основі штучної монополізації	
	державних	приватних і зі змішаною формою власності
У світі в цілому	62 (87,3%)	9 (12,7%)
у т.ч. в країнах: - з абсолютною монополізацією	9 (100%)	0 (0%)
- з частковою монополізацією, усього	55 (88,7%)	7 (11,3%)
у т.ч.: - ПК	49 (87,5%)	7 (12,5%)
- пакети	9 (100%)	0 (0%)
- фінансові послуги	5 (83,3%)	1 (16,7%)
- знаки поштової оплати	13 (86,7%)	2 (13,3%)
- прийом теле- та радіограм	2 (100%)	0 (0%)

Штучне створення абсолютної монополії у ПЗ та обмеженої монополії у секторах пакетів і прийому теле- та радіограм спостерігається лише відносно державних національних операторів. Теж саме у секторі письмової кореспонденції – переважно для державних національних операторів.

Сектори ж фінансових послуг та знаків поштової оплати навпаки характеризуються значним наданням виключних прав національним операторам з недержавною формою власності, що у підсумку змінює загальну пропорцію розподілу виключних прав на їх користь та свідчить про забезпечення рівноправності операторів ПЗ з різними формами власності.

Проведені дослідження дозволяють зробити наступні висновки:

1. Принцип свободи вибору видів діяльності у галузі ПЗ порушується у трьох чвертях країн світу. Виходячи з цього, базове значення кількісного показника відповідності світової галузі ПЗ розглянутому принципу ринкових відносин за шкалою від 0 до 1 (0 – повністю не відповідає, 1 – повністю відповідає) становить 0,25. Цей показник потребує корекції з урахуванням зарезервованої частки ринку ПЗ. Враховуючи, що найбільш закритим є сектор письмової кореспонденції, його значення, на нашу думку, може бути прийнятим на рівні 0,4.

2. Світова галузь ПЗ у цілому відповідає принципам ринкових відносин щодо свободи вибору форм діяльності та рівноправності суб'єктів господарювання.

3. Узагальнений показник відповідності головному принципу функціонування ринку, розрахований як середнє за трьома його складовими, становить 0,8 і свідчить про недостатній розвиток ринкових відносин у світовій галузі ПЗ.

Викладені дослідження дають оцінку стану впровадження ринкових відносин у галузі ПЗ хоча й за головним, але лише одним з 9-ти наведених на початку статті критеріїв, тому існують перспективи подальших пошуків у цьому напрямі. Саме на основі їх результатів доцільно розробляти концептуальні положення розвитку ринкових відносин у галузі.

Література

1. Хрестоматия по экономической теории / Сост. Е.Ф. Борисов. – М.: Юристъ, 2000. – 536 с.
2. Макконелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика: Пер. с англ. – С.Пб.: Менеджер, 1994. – 160 с.
3. Долан Э.Дж., Линдсей Д.Е. Макроекономика: Пер. с англ. – С.Пб.: Литера плюс, 1997. – 408 с.
4. Самуэльсон П.Э., Нордхауз В.Д. Экономика: Пер. с англ. – М.: Вильямс, 2000. – 688 с.
5. Райзберг Б.А. Твоя экономика: Учебн. пособие. – М.: Ось-89, 1996. – 208 с.
6. Задоя А.А., Петруня Ю.Е. Основы экономики: Учебн. пособие. – К.: Знання, 1998. – 478 с.
7. Status and structures of postal administrations / <http://www.upu.int>, Union Postale Universelle, Bureau international, Berne, July 2002. – 323 p.